

Fail Ágnes

Nők az erőszak sodrásában

I. Szerepek

A múlt század közepéig a tudomány és a közvélemény is egyetértett abban, hogy a nők és férfiak közötti különbségek biológiailag velünk születettek. Eszerint a férfiak határozottabbak, tevékenyebbek és célratörőbbek, míg a nőkre inkább a szelídség, érzékenység és az önfeláldozás jellemző (Ranschburg, 1998). E tények megkérdőjelezése Margaret Mead nevéhez köthető, aki 1949-ben megjelenő könyvében egy olyan Pápua Új-Guineában élő bennszülött törzs (tschambuli) életét mutatta be, ahol a férfi és női szerepek épp fordítottjai voltak az európai kultúrában ismerteknek. Mead ezen felfedezése alapján kijelenthetővé vált, hogy: *„A férfias és nőies magatartás nem velünk született, hanem tanult viselkedésforma, amelyet az egyén a kultúra tudatos és nem tudatos nyomására a nevelésben, a szocializáció folyamataiban sajátít el.”* (Ranschburg, 1998, 34)

Mivel a nemi szerepeket a társadalom határozza meg, így mindig az adott kor társadalmi lez hatással arra, hogy egy bizonyos attitűd és viselkedésforma férfias vagy nőies (Attkinson et.al., 1990). Emellett arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a szerepeket a szocializáció útján sajátítjuk el (Buda, 1985). A szocializációs közegek közül minden ember életében a legfontosabb szerepet a család tölti be, s itt megy végbe a nemi szereppel való azonosulás és a nemi identitás kialakulása is. Szerepeiket a lány gyerekek elsősorban az édesanyjuk és más nőnemű rokonuk segítségével tanulják meg.

II. Női erőszak

II.1. A nő mint bűnelkövető

„A női bűnöző olyan magatartást tanúsít, amely kihi-voán ellentétet mindazzal, amit a közfelfogás nőiesnek tart.” (Raskó, 1978, 33) Mindez tehát azt magyarázza, hogy a nők bűnelkövetésben betöltött szerepe szöges ellentétben áll a hagyományos értelemben vett szerepükkel.

Edwin Sutherland, a differenciált asszociációs elmélet megalkotója a bűnözést éppolyan tanult viselkedésként kezeli, mint bármely más emberi magatartást. Ennek fényében tehát ezt is el lehet sajátítani, meg lehet tanulni a szocializáció során. Szerinte a nők mindössze azért követnek el kevesebb bűncselekményt, mert a tanulási folyamataik sokkal nagyobb kontroll alatt zajlanak, és kevésbé tartalmaznak kockázatvállaló társadalmi aktivitást (Adler et.al, 2000, 180-181). A társadalmi kontrollról ismert Travis Hirschi ezzel kapcsolatban így fogalmaz: *„A nők nagyobb társadalmi ellenőrzés alatt élnek, ezért belső önkontrolljuk is erősebb, mint a férfiaké. Az informális hatások, a pletyka, a megbélyegzés, a környezet ítéléte erősebb hatást gyakorol a nőkre, míg a férfiaknál a formális szabályok a hatékonyabbak.”* (Tamási, 2006, 548) Talcott Parsons, a funkcionális szociológia jeles képviselője élesen elkülönülő szereptanulásra hívja fel a figyelmet. Azt állítja, hogy a gyermekekkel legtöbbet érintkező anya az a személy, aki a gyermek szocializációjának fő szereplője lesz, ez azonban csak a lányok számára jelent pozitív szereptanulást, hiszen nekik csak utánozniuk kell édesanyjukat. Ezzel szemben a fiú gyerekek akkor tanulják meg és sajátítják el a férfias szerepeket, mikor az édesanyjától való leszakadás útjára lépnek. Ezt Parsons „kényszer-maszkulinitásnak”, kárpótló férfiaságnak nevezi, hiszen a férfiak ekkor tanulják meg a keménységet, erőt és hatalomgyakorlást, melyek egyben a kriminális viselkedés alapvető jellemzői (Tamási, 2006, 551).

Otto Pollack szociológus szerint speciálisan női bűncselekmény a prostitúció és a csecsemőgyilkosság (infanticidium), emellett az is kijelenthető, hogy a nő minden más bűntettet is elkövet, csak sajátos módon. Ez a sajátosság elsősorban álnokságban, leplező, kerülőutas elkövetési módszereiben rejlik, ami a vele szemben támasztott társadalmi elvárással függ össze (Raskó, 1978, 178). Tamási Erzsébet kriminológus úgy tartja, hogy a nők gyakrabban követnek el bűncselekményeket a közvetlen

hozzátartozóik (férj, gyermek) ellen, mint a férfiak, s cselekményüket legtöbbször érzelmi felindultság övezi. Erre példa, amikor a gyermeket és az anyát folyamatos rettegésben tartó agresszív férjet öli meg a feleség. A két nem közötti bűnelkövetés különbsége főképp a súlyosabb, életellenes bűncselekmények esetében mutat nagy eltérést egymástól. Ezeket a cselekményeket a női elkövetők a férfiakhoz képest általában idősebb korokban hajtják végre. A női bűnelkövetés többnyire két életciklusban zajlik: fiatal korban (20-30 évesen) és ennél jóval később (45-60 éves kor között). A nőkre nem igazán jellemző sem a kriminális karrier, sem a többszöri visszaesés. Ők általában egyedül követnek el bűncselekményt, amennyiben mégis csoportosan, ott főként kiszolgálói, kísérői szerepet töltenek be. Emiatt sem meglepő, hogy a nők gyakran a férfiak hatására kerülnek kapcsolatba a bűnelkövetéssel (Tamási, 2006).

A nőket alapvetően másképp kell vizsgálni, mint a férfiakat, hiszen az ő bűnelkövetésüket a legtöbb esetben megelőzi egy mély törés vagy hosszúra nyúlt személyes konfliktus. Ernst Seelig osztrák kriminológus a női elkövetőket „válságbűnözőknek” nevezi, s így fogalmaz velük kapcsolatban: *„A nők cselekményeikkel mindig valamely általuk válságosnak ítélt helyzetet (életközösségi, párkapcsolati konfliktus, újszülött eltitkolása) igyekeznek megoldani.”* (Nagy, 2010, 380)

II.2. Kapcsolat az erőszakkal – kriminológiai kutatások nők körében

Raskó Gabriella saját kutatásokat végzett a női elkövetők körében a 70-es években. A női agresszióról így fogalmaz: *„Az élet elleni bűnözés körében végzett saját vizsgálataim is azt mutatják, hogy ha különböző okokból más formában is, de a támadó-pusztító magatartás a nőben sem csekélyebb intenzitású, amennyiben a kiváltó feltételek megvannak.”* (Raskó, 1978, 266-267) Majd azt is hozzáteszi, hogy a nő ártó-romboló tevékenysége nagyrészt rejtett marad, mivel sok esetben ő maga a háttérből irányítja a férfi elkövetőt (Raskó, 1978). Ahol viszont ez a cselekmény nem lesz kerülőutas, ott megfigyelhető a brutális fizikai erőszak és a véres módszer, melyet alkalmaz. A Raskó-féle vizsgálatban részt vevők jelentős része igen kegyetlen módon hajtotta végre bűncselekményét, s az alkalmazott erőszak gyakran jócskán meghaladta az élet kioltásához szükséges mértéket (Raskó, 1978).

Fehér Lenke és Parti Katalin 2000-es évek legelején végzett kutatásából kiderül, hogy a nők az erőszakos bűncselekményeknek sokkal inkább részesei, mint egyedüli tettesei. Amikor azonban önállóak, bűncselekményeik hátterében sokszor húzódik meg őket ért erőszak. Mindez azt jelenti, hogy a férfi nővel szemben tanúsított durva, erőszakos megnyilvánulása sok esetben vezet az addigi áldozat elkövetővé válásához. *„Amikor az indulat indulattal, az erőszak erőszakkal találkozik, a szerepek egyszerűen felcserélődnek. A korábbi elkövető áldozattá válik, és a korábbi áldozat elkövetővé.”* (Fehér – Parti, 2002, 214) Ranschburg Jenő szerint semmilyen tudományos alapja nincs annak, hogy a nő biológiai felépítése kevésbé lenne agresszív, mint a férfié. Az erőszak tehát épp úgy szerepet játszik a nő életében, mint a férfiban, az egyetlen különbség, hogy mivel a nő fizikailag gyengébb a férfinél, így neki kerülőutat kell választania cselekménye véghezviteléhez (Ranschburg, 2006).

III. A kutatás

III.1. Helyszín és módszertan

A kutatás 2013 februárjában készült az ország egyetlen női fegyházában, a Kalocsai Fegyház és Börtönben. Az intézet befogadóképessége alapvetően 240 fős, mely ottjártamkor kb. 350-380 főre duzzadt, így ott is ugyanaz a túltelített állapot a jellemző, mint az ország fegyintézeteinek többségében. Kalocsán általános iskolai, középiskolai és főiskolai oktatáson vehetnek részt a fogvatartottak. Az intézetben működik irodalmi, színjátszó kör, énekkar és alkotókör is.

Látogatásomkor a fogvatartottak 42%-a fegyház-, 53%-a börtön-, 5%-a pedig fogházfokozatba volt sorolva. Az első büntényesek a börtön népesség 63%-át tették ki, 37% volt visszaeső. A fogvatartottak többsége rablásért, emberölésért, lopásért és csalásért ült. Erőszakos bűncselekményt a büntetés-végrehajtási intézetben lévők 60%-a követett el, közülük emberölésért 27% raboskodott. Az országban kizárólag ebben az intézetben töltik büntetésüket az életfogytiglanra ítélt nők is.

A kutatáshoz egy 45 kérdésből álló kérdőívet készítettem, mely kérdezőbiztos által (általam) lett lekérdezve, mivel a személyes jelenlét alapvetően ösztönzőleg hat a válaszadókra. Mivel a kérdőív mélyebb témablokkokat is tartalmazott, melyek ér-

zelmileg felkavarhatták a válaszadót, így fontos volt azok pontos elhelyezése. Az összeállításánál úgy láttam jónak, hogy a könnyebbnek ígérkező kérdések közül nemcsak a vizsgálati anyag elejére és a blokkok közé, de a legvégére is beilleszttek néhányat, hogy a lekérdezés kerek egészet alkosson, és a végéig sikerüljön megtartanom az addig kialakított bizalmi viszonyt a fogvatartottal, hiszen ez mindkettőnk érdekét szolgálta.

A reprezentativitást figyelembe véve a kérdőívész szisztematikus mintavétellel történt, vagyis az erőszakos elkövetőkről névsor készült, mely alapján minden harmadik fogvatartottat vontunk be a kutatásba. Ugyanezzel a mintavétellel lettek kiválasztva az emberölést elkövető fogvatartottak. Ők az erőszakos elkövetők listáján kívüli, önálló listán szerepeltek, melyről szintén minden harmadik fogvatartott került bele a kutatásba. Ennek köszönhetően tehát az életellenes elkövetők a kutatásban felülreprezentáltak. A büntetés-végrehajtási intézetben végzett kérdőíves kutatás anyagát az SPSS statisztikai program segítségével dolgoztam fel és elemeztem.

A lekérdezett fogvatartottak többsége azonnal vállalta a kutatásban való részvételt. Mindössze 12 fogvatartott utasította vissza a megkeresésemet,

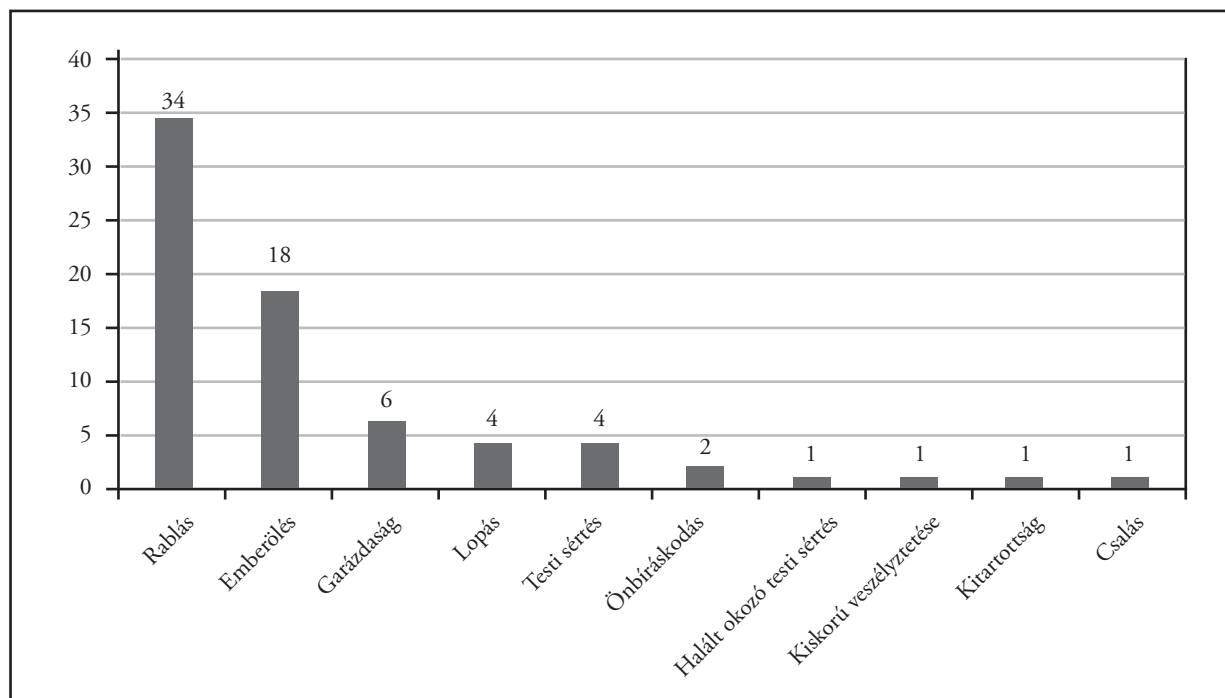
a többiek önként vállalták az interjúzást. Az a 62 fő, aki részt vett a kutatásban, a legtöbb kérdést – véleményem szerint – többségében valóban őszintén válaszolta meg. A lekérdezettek nagy része egészen hamar oldódott, nyíltan válaszolta meg az általam nehezebbnek ítélt kérdéseket is. A vizsgálat végzetével egy jelentős részük önként kezdeményezett további beszélgetést, melynek igyekeztem minden esetben eleget tenni. Többen említették, hogy jó érzés volt újból feleleveníteni a történeteket, és beszélni bűncselekményükről, hiszen a tárgyalás óta erre nem igazán nyílt alkalmuk.

III.2. Börtönélet

A kutatásban részt vevő erőszakos bűncselekményt elkövető nők 20 és 67 év közöttiek voltak. Többségük alacsony iskolai végzettségű: 31%-uk nem fejezte be az általános iskolát, 48%-uk pedig éppen 8 osztályt végzett. A lekérdezettek 82%-a édesanya, s összesen 57%-uknak van kiskorú gyermeke. Az édesanyák 82%-a mondta el gyermekének, hogy börtönben van. A többi gyermek általában még nagyon kicsi, s nem értené meg, hogy ez mit is jelent, de volt

1. ábra

Lekérdezettek jelenlegi bűncselekményei (n=62 fő)

olyan is, aki nagyobb gyermekének sem vallotta ezt be, mondván: „*A mindennapok könnyebbek így.*”

A megkérdezettek 31%-a mondta, hogy még soha egyetlen rokona sem volt szabadságvesztésre ítélve. A többségnek azonban már nem volt teljesen ismeretlen a börtön világa. 24 fogvatartottnak a testvére, 14-14-nek a férje/élettársa, illetve egyéb rokona, 11-nek valamely szülője, 6-nak a gyermeke, 5-nek pedig a nagyszülője ült már vagy ül jelenleg is börtönben. Két fő tagadta meg ennél a kérdésnél a válaszádat, de ők is elmondták, hogy érintettek a témában, ám nem kívánták megnevezni a szabadságvesztésre ítélt családtagjukat. Volt olyan fogvatartott, aki az elmúlt 8 év alatt egyszer találkozott a gyermekeivel, akkor is szállítás közben. A lekérdezettek közül összesen 29 fő volt visszaeső, mely a női elkövetők között igen magas aránynak mondható. Közülük 15-en másodszorra, 10-en harmadszorra, egy esetben negyedszerre, hárman pedig ötödszörré kerültek börtönbe. A korábban elkövetett bűncselekmények közül a lopások és rablások száma jelentős.

Mivel a vizsgálat különös figyelmet fordított az életellenes elkövetőkre, így ők a mintában felülreprezentáltak. A lekérdezettek többsége ennek ellenére is rablásért ül. Az 1. ábrán látható 11 féle bűncselekményt a 62 fogvatartott összesen legalább 71 alkalommal követte el. Vagyis többek esetében beszélhetünk bűnhalmazatról. Összesen 46 bűncselekményt követtek el csoportosan, mely női elkövetők között igen magas aránynak mondható a szakirodalmi ismeret alapján. A csoportos

elkövetők többségében férfiak segítségével követtek el cselekményeiket. Ezekben az esetekben a nők nagy része úgy beszélt magáról, mint aki „*csak ott állt*”. Ez a rablások esetében legtöbbször a fedezést jelentette, amit visszakérdezéskor nagyrészt megerősítettek.

A lekérdezett fogvatartottak többsége (35 fő, azaz 76%) társtetteséget, bűnszegédletet, felbujtó szerepet vállalt az általa elkövetett bűncselekményekben. Ez azt jelenti, hogy ha nem is mint ötletgazdák vagy bántalmazók, de partnerként, segítőként vettek részt az elkövetésben. Heten (15%) vallották magukat ötletgazdának, illetve bántalmazónak. Ők nem csak részesei, de gyakorlatilag elsőszámú elkövetői is voltak cselekményeiknek. Négy fő (1%) tagadta, hogy valaha is részt vett volna bűncselekményben (1. táblázat).

A megkérdezettek büntetése közül a legcsekélyebb 14 hónap börtön volt, míg a leghosszabb 33 év. Összesen 17 főnek (27%) haladja meg az ítélete a tíz évet. Az életellenes elkövetők közül hárman töltönek életfogytig tartó szabadságvesztést. Ketten 30, míg a harmadik 33 évet kapott. Közülük két fő több emberen követte el cselekményét, míg a harmadik esetben 14 éven aluli volt a sértett. A 62 lekérdezett fogvatartott összesen több mint 520 börtönévet kapott bűncselekményéért, mely több mint nyolcéves ítéletet jelent átlagosan. A lekérdezettek hátralévő börtönben töltött ideje egy hónap és 24 év között alakul. Tíz évnél hosszabb időt már csak a fogvatartottak 8%-a, azaz 5 fő tölt Kalocsán.

1. táblázat

Lekérdezettek csoportos elkövetésben való szerepe (n=46 fő)

Ötletgazda, bántalmazó	Társtettes, bűnszegéd, felbujtó	Tagadja az elkövetést
7 fő	35 fő	4 fő

2. táblázat

Lekérdezettek kapcsolattartása (n=62 fő)

Senki	Férj/élettárs	Gyermeke	Szülő	Testvér	Rokon	Más személy
6 fő	15 fő	37 fő	27 fő	29 fő	31 fő	5 fő

3. táblázat

Lekérdezettek tudatos kapcsolatmegszakítása (n=62 fő)

Férj/élettárs	Gyermek	Szülő	Testvér	Rokon	Ismerős
18 fő	3 fő	11 fő	11 fő	5 fő	3 fő

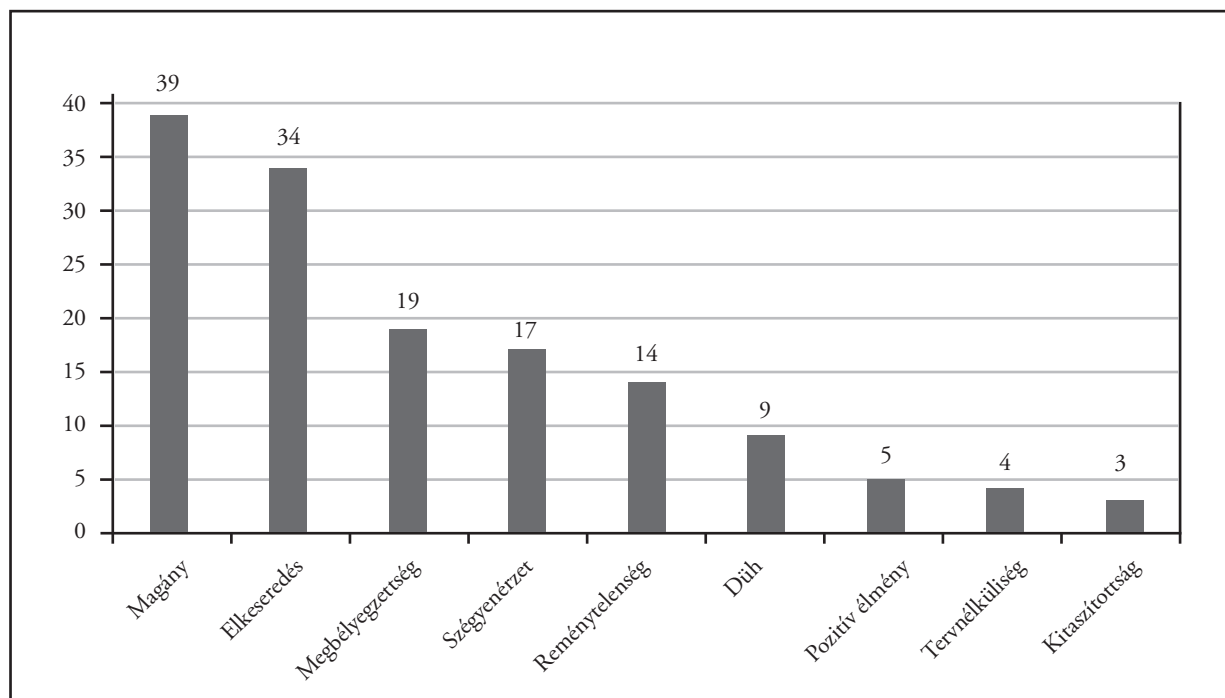
A nők esetében a hozzátartozókkal való kapcsolat-tartás különösen fontos tényező a börtönben. Így különösen érdekes, hogy hatan egyáltalán nem ápolnak kapcsolatot senkivel a külvilágból. Összesen tehát 56 fő (90%) tartja többekkel – főként családdal – a kapcsolatot. Legtöbbjük (37 fő, azaz 60%-uk) saját gyermekével. Ez az adat azonban közel sem ennyire pozitív, ha azt is figyelembe vesszük, hogy összesen 51 fő édesanya, vagyis a saját gyermekével sem tartja minden anya a kapcsolatot. Szintén meglepő, hogy a férjezett/élettárssal rendelkező fogvatartottak (27 fő) közül is csupán 15-en tartják férjükkel/élettársukkal a kapcsolatot. Ebből is az látszik, hogy bár nem váltak még el a házastársak, de kapcsolatuk alakulását a börtönbüntetés sok esetben negatívan befolyásolja (2. táblázat).

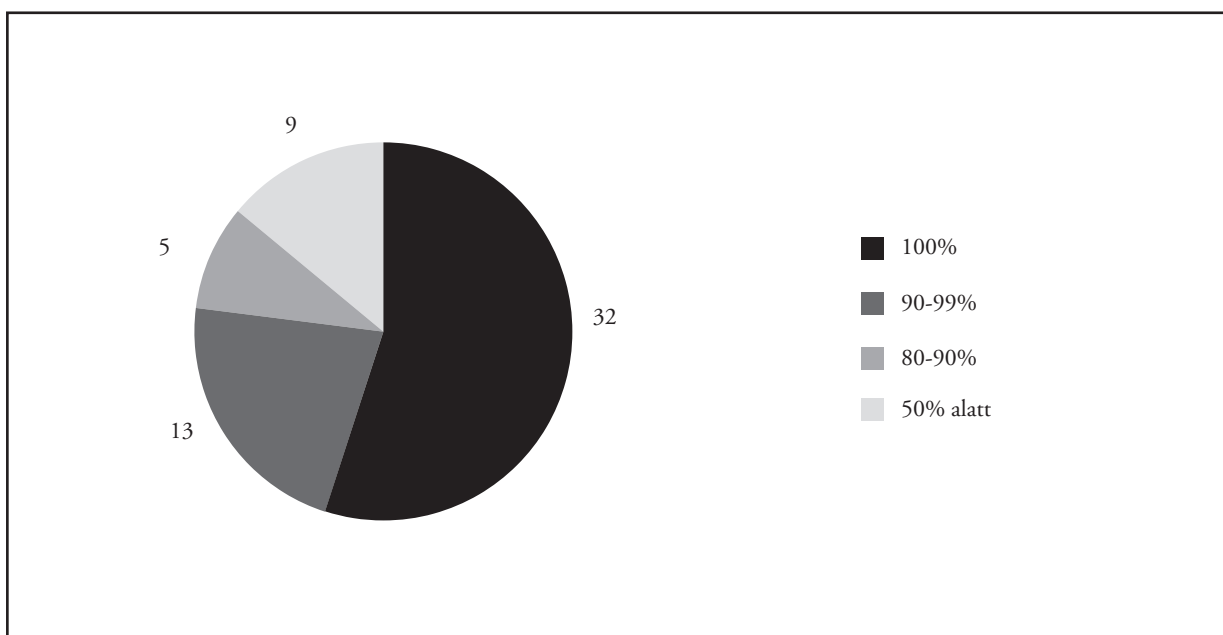
A fogvatartottak egy részére jellemző, hogy a börtönbe kerülés pillanatával több korábbi kapcsolatát megszakítja. A lekérdezettek többsége a férjével/élettársával szakította meg tudatosan a szálakat; őket a szülők és testvérek követik. Az a három fő (5%), akik a gyermekeikkel és ismerőseikkel sem tartják már a kapcsolatot, a börtönbe kerülésükkor minden kinti kapcsolatukról lemondtak. Mivel az ingerszegény, elszigetelt közeg különösen a nőkre van rossz hatással, így ez a fajta kapcsolatmegszakítás a szeretteikkel különösen fájdalmas lehet számukra (3. táblázat).

A börtönnel kapcsolatos érzelmeket vizsgálva összesen kilenc kategória került megkülönböztetésre, melyek közül minden lekérdezett maximum hármat választhatott ki. Volt, aki csupán egy-egy kifejezéssel tudott azonosulni a 2. ábrán jelöltek közül, míg másoknak nehézséget jelentett a behatároltság.

2. ábra

Lekérdezettek börtönnel kapcsolatos érzései (n=62 fő)

3. ábra**Lekérdezettek által megfogalmazott esélyek (n=62 fő)**

A lekérdezettek nagy része (39 fő, azaz 63%) érzi magát a rá kiszabott büntetés letöltése alatt magányosnak, illetve jelentős részüket (34 fő, azaz 55%) jellemzi az elkeseredés. A felsorolt kategóriák második nagy csoportját képezi a megbélyegzettség, a szégyenérzet és a reménytelenség, melyeket a fogvatartottak közül 14-19 fő (23-31%) érzett jellemzőnek saját magára. A düh, a börtönnel kapcsolatos pozitív élmény, a tervnélküliség és a kitaszítottság a lista végén zárta. Ezek az eredmények is az ingerszegény környezet fogvatartottra gyakorolt romboló hatását igazolják (2. ábra).

A vizsgálat során az is felmerült a kérdések között, hogy mekkora esélyt látnak a későbbi „jó útra térésre” a fogvatartottak. Hárman nem tudtak választ adni a kérdésre. A lekérdezettek többsége azonban alapvetően pozitívan látja saját jövőjét, s bízik benne, hogy többet nem kerül vissza a börtönbe. Kilencen érezték úgy, hogy 50% alatti esélyt adnak maguknak. Ők tehát a bűnelkövetés lehetőségét nem zárják ki teljesen a szabadulást követően sem. A többség (80%) legalább 80% fölötti értéket adott magának, sőt a legtöbben közülük (52%) tökéletesen biztosak benne, hogy többet nem kerülnek vissza a börtönbe. Összesen 45 fő bízik ennek kapcsán közeli családtagjai segítségével, míg 15-en csak saját magukra számíthatnak (3. ábra).

III.3. Büntudat, felelősség

A fogvatartottak által elkövetett, legsúlyosabbnak ítélt bűncselekményeknél² 45 esetben (73%) volt férfi, 10 esetben (16%) nő, ötben (8%) pedig férfi és nő együttesen a sértett. A sértettek 19%-a családtag, 37%-a ismerős, 40%-a pedig idegen volt az elkövető számára. Az életellenes elkövetők jellemzően családtag és ismerős sérelmére követték el bűncselekményüket, míg a rablásért fogvatartottak jelentős része (64%-uk) nem ismerte az elkövetéskor sértettjét. A sértettek 13%-a gyermek- és fiatalkorú, 50%-a felnőtt korú, 34%-a pedig időskorú volt. Bár a gyermek- és fiatalkorúak száma a többiekhez képest csekély, ám az emberölések 27%-át ellenük követték el, ami igazán tragikusnak mondható.

A megkérdezettek közül 41 fő (66%) szorított még ma is gondolni bűncselekményére és annak sértettjére/sértettjeire, míg 14-en (23%) már egyikre sem. A többség tehát nem zárta le magában a tettét. A rablásért fogva tartott lekérdezettek közül 17 fő (52%) gondol bűncselekményére és annak sértettjére. Ez azért érdekes, mivel mindössze 12 fő (36%) ismerte sértettjét az elkövetés előtt. Néhányuknak tehát még az ismeretlen sértett is eszébe jut. Az emberölést elkövetőknél ugyanez az arány lényegesen eltér, hiszen 88%-uk (16 fő) gondol ma is az elkö-

vetett cselekményre és annak áldozatára/áldozataira. Különösen érdekes, hogy a kiskorú veszélyeztetésért fogvatartott nő nem gondol bűncselekménye sértettjére, holott saját gyermekéről van szó.

A fogvatartottak közül összesen 45-en (73%) éreztek korábban lelkiismeret-furdalást, büntudatot cselekményükkel kapcsolatban. Mára azonban már csak 36 főnél (58%) jelentkezik ez az érzés. Eszerint 15%-uk a büntetése ideje alatt – valamilyen módon – megbocsátásra lelt. A rablásért fogvatartottak 15%-ának, míg az emberölést elkövetők 11%-ának halványult el korábbi büntudata. Megbánást 44 fő (71%) érzett bűncselekményével kapcsolatban. Közülük egy fő (2%) nem magát a cselekményt bánta meg, hanem azt, hogy annak kivitelezését elrontotta, és így el tudták fogni.

Összesen 30 fő (48%) tartotta felelősnek magát bűncselekményéért. Kilencen (15%) a sértettre, míg 23 fő (37%) egy harmadik személyre hárította a felelősséget. A többség tehát (52%) nem érzi saját felelősségét az általa elkövetett cselekményekben. A 23 főből 15-en a büntetésüket, öten a bírót, ügyészt, nyomozóhatóságot, hárman egy-egy családtagot, ketten pedig az „igazi” elkövetőket teszik felelőssé börtönbüntetésük miatt (4. táblázat).

A lenti keresztábla a lekérdezettek büntudathoz és felelősségvállaláshoz való viszonyát ábrázolja, kiemelve a kutatóként logikusnak ítélt válaszokat. E szerint tehát az a válaszadó, aki érez vagy érzett büntudatot a tettéért, az valószínűleg saját felelősségét is megállapítja a bűncselekményben. Az pedig, aki soha nem érzett büntudatot, valószínűsíthetően a felelőst is más személyben keresi. Ennek a logikának összesen 39 fő (63%) felel meg. A kimaradó 23 fő ellentmondásos választ ad. A legkiemelkedőbb közülük az a 11 fő, aki ugyan érez büntudatot a tétivel kapcsolatban, ám a felelősséget mégis másra hárítja. Érvelésemre támaszkodva az ő lelkiismeret-furdalásuk ezen a ponton megkérdőjelezhetővé válik.

III.4. Agresszió, erőszak

A lekérdezettek közül összesen 41 fő (66%) követett már el fegyelmi vétséget börtönbüntetése ideje alatt. 61%-uk egy-két alkalommal, 29%-uk három-öt alkalommal, 10%-uk pedig legalább nyolc alkalommal kapott ilyen típusú büntetést.

A 4. ábrán jól látszik, hogy a fegyelmi vétséget elkövető fogvatartottak jelentős része (44%) erőszakos, agresszív magatartása miatt ismét büntetve lett a börtönben. Tiltott beszélgetéseket a büntetés-végrehajtási intézetben elhelyezett férfi fogvatartottakkal folytattak, tiltott kapcsolattartás alatt viszont a börtönön belüli homoszexuális viszonyt kell érteni. Zárkában történt cselekmény általában az ott található berendezési tárgy rongálásából, helytelen használatából adódott. A ruhaszűkítést férfi és női fogvatartottak is alkalmazzák. Míg a férfiaknál ez a homoszexualitás egyik alapvető kifejezése, addig a nőknél az egyediségre való törekvés, a divatosság kifejezésének jele. Munkahelyi szabályszegés alatt betegség melletti munkavégzést, figyelmetlenséget érthetünk. Gyógyszerrel való visszaélés (annak elmulasztása vagy épp ellenkezőleg, a másik fogvatartott gyógyszerének bevétele) látszólag ugyanúgy három esetben fordult elő, mint az öngyilkossági kísérlet, ez azonban nem teljesen igaz. Az egyik fogvatartott például öngyilkossági kísérletet már több mint nyolc alkalommal próbált meg elkövetni a börtönben.

A lekérdezettek a kérdőív egyik kérdésénél egy ötfokú skála segítségével értékelték magukat erőszakosság szempontjából. Az 5. táblázat tartalmazza a lekérdezettek válaszait.

A táblázat alapján elmondható, hogy a lekérdezettek közül 27 fő, vagyis 44%-uk egyáltalán nem tartja magát agresszív embernek. Figyelembe véve, hogy a lekérdezettek mindegyike erőszakos cselekmény elkövetéséért került börtönbe, meglepően magas ez az arány. Egy fogvatartott így magyarázta az ellentmondást: „Egyáltalán nem vagyok agresz-

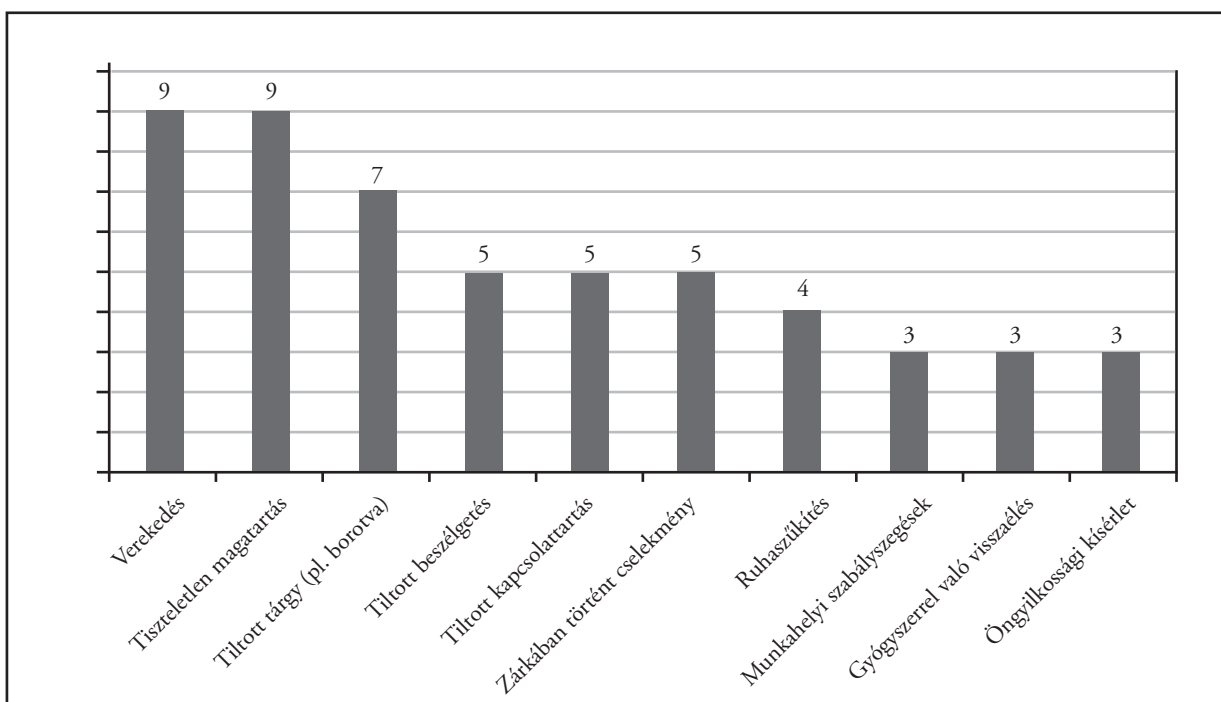
4. táblázat

Lekérdezettek felelősségvállaláshoz és büntudathoz való viszonya (n=62 fő)

	Saját maga a felelős	Sértett a felelős	Más személy a felelős
Érez büntudatot	21 fő	4 fő	11 fő
Már nem érez büntudatot	5 fő	3 fő	1 fő
Soha nem volt büntudata	4 fő	2 fő	11 fő

4. ábra

Lekérdezettek fegyelmi vétségeinek okai (n=41 fő)

szív típus, ha nem provokálnak.”²³ Enyhe és közepes mértékű agresszió összesen 26 főre (42%) jellemző. A lekérdezettek nagy többsége, vagyis 53 fő (85%) tehát nem tekint agresszív emberként magára. Ezzel szemben mindössze 9 fő (15%) vallotta alapvetően agresszívnek magát. Ennél a kérdésnél valószínűleg a lekérdező jelenléte is befolyásolta a lekérdezetteket a válaszadás során, hiszen a megfelelési kényszer ha-

tására esetenként jobb színben próbálják magukat feltüntetni az elítéltek.

Mindehhez szorosan kapcsolódik a következő kérdés, mely során szintén öt kategória közül választhattak a fogvatartottak. Ez arra vonatkozott, hogy ha feszültség adódik a lekérdezettek életében, azt milyen gyakran vezetik le fizikai erőszak segítségével (6. táblázat).

5. táblázat

Lekérdezettek agresszivitásának mértéke (n=62 fő)

Egyáltalán nem agresszív	Enyhe mértékben agresszív	Közepes mértékben agresszív	Nagyon agresszív	Teljes mértékben agresszív
27 fő	12 fő	14 fő	4 fő	5 fő

6. táblázat

Lekérdezettek feszültségkezelésének erőszak általi gyakorisága (n=62 fő)

Csak a bűncselekmény elkövetése alatt fordult elő	Soha nem fordult elő	Nem jellemző rá	Esetenként előfordul	Gyakran előfordul
5 fő	17 fő	22 fő	13 fő	5 fő

A táblázatból jól látszik, hogy feszültségvezetés-ként 22 fő (35%) fizikai erőszakot soha vagy csak a bűncselekmény elkövetésekor alkalmazott. Szintén 22-en mondták, hogy alapvetően nem jellemző rájuk ez a fajta feszültségoldás. Elmondható tehát, hogy 44 főre (71%) nem vagy csak nagyon enyhe mértékben jellemző a fizikai erőszak alkalmazása. Összesen 18 fő (29%) számolt be feszült helyzetben történő fizikai erőszak alkalmazásáról. Az ő számuk pontosan a duplája az 5. táblázatban tárgyalt „alapvetően agresszív” típusnak, ami elgondolkodtathatja a kutatót, hiszen az agresszív magatartás erőszakban való megjelenése ugyanazokra kellene, hogy jellemző legyen. Ugyanez a helyzet a korábban említett 85%-kal, akik nem tekintenek alapvetően agresszív emberként önmagukra és az itt kialakult 71%-kal, akikre a fizikai erőszak nem jellemző. Mivel a százalékos arányok részben eltérést mutatnak, így kereszt tábla-elemzéssel összefésültem a két adatsort. Az eredményeket az alábbi táblázatban láthatjuk (7. táblázat).

A kereszt tábla főátlóját és még két mezőt jól láthatóan megkülönböztettem, így kiemelve a kutatóként logikusnak ítélt válaszokat. Eszerint aki teljes mértékben agresszívnek mondta magát az első kérdésnél, valószínűleg feszültségét is erőszakkal vezeti le az esetek többségében. Az öt főből azonban csak ketten (40%) helyezkednek el a kijelölt főátlóban, s hárman eltérnek a logikusnak ítélt válaszadástól. A főátlóban és a két pluszmezőben összesen 24 fő található, míg a közvetlenül azok melletti mezőkben további 28 fő. A kimaradó 10 elítélt (16%) egyértelmű ellentmondásba került a válaszadáskor, hiszen vagy egyáltalán nem tartja magát agresszív embernek, mégis sűrűn vezeti le erőszakkal a feszültségeit, vagy épp ellenkezőleg,

egy alapvetően agresszív ember, aki azonban ezt a tulajdonságát folyamatos kontroll alatt képes tartani. Esetükben komoly ellentmondásról, választorításról beszélhetünk.

IV. Áldozattá válás

Az erőszakos cselekményeket elkövető nők esetében nem mehetünk el szó nélkül amellett a pszichológiai megállapítás mellett, mely szerint „a bántalmazók jelentős része gyermekkorában maga is bántalmazott volt.” (Szabó, 2010, 289) A következőkben kiemelnek két családon belüli erőszakos cselekményt, melyeket jórészt nők ellen követnek el, igen magas látenenciával. Ezt követően pedig visszatérek a kalocsai kutatásban érintettekhez.

IV.1. Gyermekbántalmazás

A családon belül elkövetett erőszak esetében a látencia oka maga a család, a zárt közeg, mely élesen kijelöli territóriumát, és kizárja a kívülállót. Ez a típusú erőszak sokaknál már gyermekkorban elkezdődik. Szabó Lajos így fogalmaz a gyermekbántalmazásról: „A bántalmazás visszatérően jelen van és szembetűnő annak indokolatlansága, kegyetlensége és a bántalmazott szenvedése iránti közömbösség. A bántalmazás újra és újra kis provokációkra kirobban, és egy állandó fenyegetettség van jelen a családban, miközben a bántalmazások egyre brutálisabbak, egyre inkább veszélyesebbek.” (Szabó, 2010, 282) Az anya passzív, társfüggő magatartása sem segít a gyermeknek, hiszen ő ennek hatására válik társsá a bántalmazásban, ő segít azt leplezni.

7. táblázat

Lekérdezettek agresszivitásának mértéke összevetve a feszültségvezetésben megnyilvánuló erőszakossággal (n=62 fő)

	Gyakran előfordul	Esetenként előfordul	Nem jellemző rá	Soha nem fordult elő	Csak a bűncselekmény elkövetése alatt fordult elő
Egyáltalán nem agresszív	3 fő	2 fő	9 fő	12 fő	1 fő
Enyhe mértékben agresszív	-	3 fő	6 fő	2 fő	1 fő
Közepes mértékben agresszív	-	5 fő	4 fő	2 fő	3 fő
Nagyon agresszív	-	2 fő	2 fő	-	-
Teljes mértékben agresszív	2 fő	1 fő	1 fő	1 fő	-

IV.2. Partner elleni erőszak

A partnerrel szembeni erőszak nemcsak a család zárt közegének köszönhetően nehezen megközelíthető probléma, hanem a társadalomban jelenlévő előítéletek miatt is. Az egyik feltételezés szerint „a bántalmazás alapvetően az alacsonyabb kultúrájú, szociálisan marginális helyzetben lévő családokban fordul elő.” (Szabó, 2010, 286) Egy másik szerint pedig „a házastárs bántalmazásának eseteiben bár történik fizikai bántalmazás, de az okozott sérülések nem komolyak.” (Szabó, 2010, 286) Ma már tudjuk, hogy egyik feltételezés sem helytálló, hiszen a bántalmazók társadalmi helyzetük alapján változatos eltéréseket mutatnak, a fizikai bántalmazások pedig igen gyakran okoznak súlyos sérüléseket a bántalmazottaknak. Esetenként halálhoz is vezethetnek. A problémát nehezíti, hogy míg gyermekbántalmazás esetén hivatalos úton be lehet abba avatkozni, addig a partnerek közötti erőszakosságot még a hatóságok is nagyon óvatosan kezelik. A „be nem avatkozási szemlélet” pedig csak még inkább megerősíti a bántalmazót (Szabó, 2010). Ezt a megerősítést ugyanakkor a bántalmazott kapcsolat melletti irracionális kitartás táplálja elsősorban.

A partnerbántalmazás a leggyakoribb formája a családon belüli erőszaknak. Általában a gyermekbántalmazással együttesen fordul elő a családban, ám a partnerek közötti erőszak gyakoriságát tekintve meghaladja azt. „Az ismétlődő bántalmazás mind sűrűségében, mind pedig intenzitásában erősödik.” (Szabó, 2010, 288) Ez alapján tehát folyamatosan növekszik a súlyos következmények kockázata. Ilyen következmény lehet pl. a partnerek közötti szexuális erőszak vagy akár a halált okozó testi sértés.

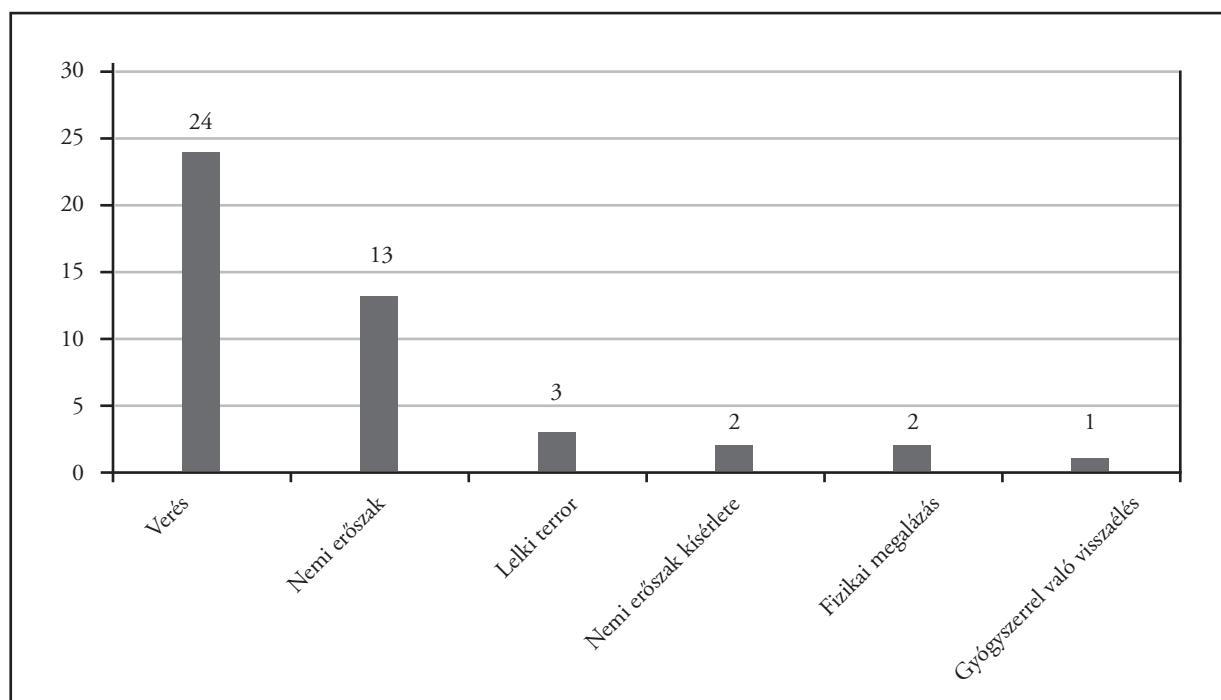
IV.3. Bűnelkövetést megelőző áldozattá válás

A kutatás nemcsak a lekérdezett fogvatartottak bűnelkövetői szerepével, de korábbi áldozattá válásukkal is foglalkozott. A 62 lekérdezett közül 34 főről, azaz nagyjából 60%-ukról derült ki, hogy élete során volt már valamilyen fizikai vagy lelki erőszaknak az áldozata. Ez a rablást elkövetőknek 55%-át, az életellenes elkövetőknek pedig 66%-át jelenti (5. ábra).

A lenti ábrán szereplő hatféle erőszakot 34 nő összesen legalább 45 alkalommal szenvedte el. Azért kell esetükben minimummal számolni, mert javarészüket ezek a megpróbáltatásokat több éven

5. ábra

Áldozattá vált lekérdezettekkel szembeni erőszak fajtái (n=34 fő)

keresztül, akár heti vagy napi rendszerességgel élte át. Legtöbbször (71%) verték. Ezek a bántalmazások egyeseknél puszta kézzel, másoknál tárgyakkal (pl. szíjjal, bottal) történtek. A nemi erőszak is igen gyakran fordult elő esetükben (38%). Hárman (8%) számoltak be lelki terrorról, ketten-ketten (6-6%) nemi erőszak kísérletéről és valamilyen fizikai megalázásról, míg egy esetben (3%) történt folyamatos „begyógyszerezés”.

A 8. táblázatból jól látszik, hogy összesen 23 fő (68%) ellen követte el közeli családtagja az erőszakot. Leggyakrabban ez a családtag a férj, illetve élettárs volt (53%), de volt ahol a szülő (15%). Távolabbi rokon alatt a szülő testvérét, illetve a nagyszülőt kell érteni. Ismerős 12%-ban, idegen 15%-ban volt az elkövető.

A 34 érintett fele, összesen 17 fő mondta, hogy a velük szemben tanúsított erőszak több éven keresztül folyt. A 2-5 éven keresztül tartó verést, nemi erőszakot, lelki terrort és megaláztatást az érintettek havi, illetve napi rendszerességgel szenvedték el. A nemi erőszak kísérlete a lekérdezettel szemben öt alkalommal fordult elő ezek alatt az évek alatt. A legalább 6 éven keresztül tartó verést, nemi erőszakot, lelki terrort és begyógyszerezést napi rendszerességgel kellett elszenvedniük az érintett lekérdezetteknek (6. ábra).

Az áldozattá vált fogvatartottaktól a velük szembeni erőszak okát is megkérdeztük. Tíz fő (29%) féltékenységet, öt (15%) kisebb nézeteltéréseket, hét (21%) pedig veszekedést, vitát említett, melyet jellemzően az alkoholfogyasztás váltott ki.

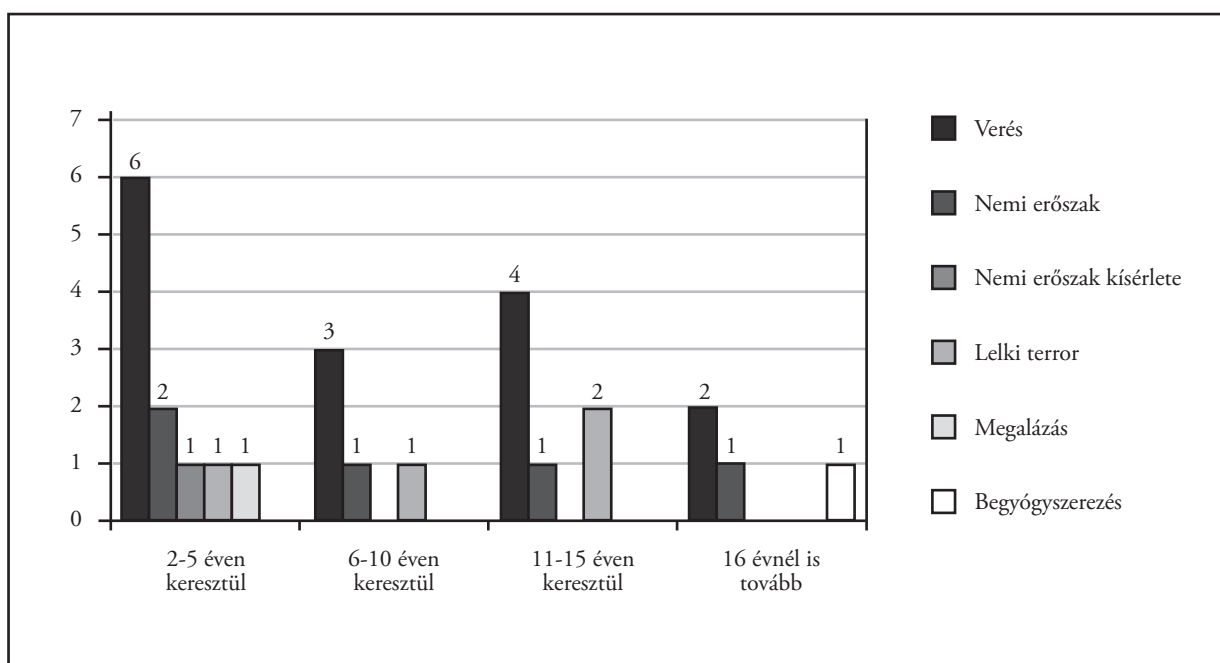
8. táblázat

Áldozattá vált lekérdezettekkel szembeni erőszak elkövetői (n=34 fő)

Férj/élettárs	Szülő	Távolabbi rokon	Ismerős	Idegen
18 eset	5 eset	2 eset	4 eset	5 eset

6. ábra

Huzamosabb ideig áldozattá vált lekérdezettekkel szembeni erőszak fajtái és időtartamai (n=17 fő)

„Az erőszakos bűnözés szoros összefüggést mutat a kábítószer- és alkoholfogyasztással. Sőt a sértettek esetében is jellemző tünet az alkoholos befolyásoltság.” (Rosta, 2007, 266)

A lekérdezettek közül összesen 13 főnek (38%) lett maradandó lelki, 10 főnek (29%) pedig maradandó fizikai sérülése. A nemi erőszakot elszenvedő fogvatartottak közül többen említették, hogy zárkózottabbak lettek és szorongással küzdöttek. Egyikük azt is elmondta, hogy az eset után az édesanyja sodrófával verte meg, mert őt hibáztatta a történetért. Öt fogvatartottat (15%) az erőszak után pszichiátrián kezeltek. Meglepő módon az erőszakoskodást követően csak egyetlen fogvatartott hagyta el bántalmazó partnerét. A 34 nő ellen elkövetett erőszakért a beszámolók alapján összesen két fő került börtönbe.

A lekérdezett fogvatartottak a velük szemben elkövetett erőszakról és az általuk elkövetett bűncselekményről egészen eltérő véleményt adtak. A 34 áldozattá vált fogvatartott közül 13 fő (38%) érezte súlyosabbnak az ellene elkövetett erőszakot. Éppen ugyanennyien mondták ennek ellenkezőjét, vagyis saját bűncselekményüket tekintették súlyosabbnak. Hat fő pedig (18%) egyformának érezte a két erőszakos cselekményt.

V. Összegzés

Jelen tanulmány fő célja a hazai erőszakos, női bűnelkövetők bemutatása, jellemzőik feltárása volt. Ennek köszönhetően pontos képet kaphattunk az általuk elkövetett bűncselekményekről, visszaesésük mértékéről, kapcsolattartásukról, börtönnel kapcsolatos viszonyukról, jövőképükről, agresszivitásuk mértékéről vagy éppen áldozattá válásukról. A feminista kriminológiából ismert patriarchalitás, vagyis a férfi nő feletti hatalma a csoportos elkövetés során szinte minden alkalommal megmutatkozott. Egy-két kivételtől eltekintve a vizsgálat eredményeként kijelenthető, hogy a férfi tettestárs komoly befolyással volt a nőre. A legtöbb esetben ő volt az ötletgazda is. Nagyon érdekes tendencia rajzolódott ki a csoportos elkövetések során, mivel a férfi a teljes bűncselekménybe bevonta a nőt. Ez alatt értem azt is, hogy az igazságszolgáltatással való szembekerülés pillanatában a férfi szinte minden esetben azonnal a nő ellen vallott, rögtön magával sodorta tettestársát.

Tamási Erzsébet szerint a nők gyakrabban követnek el bűncselekményeket a közvetlen hozzátartozóik ellen, és ezeket legtöbbször érzelmi felindultság jellemzi (Gönczöl et al., 2006, 543–556). Az általam végzett vizsgálat során ezzel szemben az derült ki, hogy a bűncselekményt csak az életellenes elkövetők többsége követte el közvetlen hozzátartozója ellen. A többi erőszakos elkövető sértettjét általában nem is ismerte az elkövetés előtt. Az érzelmi felindultság sem jellemző például a rablást elkövető lekérdezettekre, az életellenes elkövetőkre azonban mindenképpen. Tamási az életellenes elkövetőkről azt írja, hogy alapvetően idősebb korukban követik el bűncselekményeiket a férfiakhoz képest. Az általam végzett vizsgálat is igazolja ezt a kijelentést, hiszen az életellenes elkövetők 70%-a volt 40 év feletti, míg 30%-uk 20-35 év közötti. Azt a kijelentést azonban, mely szerint a nőkre nem igazán jellemző sem a kriminális karrier, sem a többszöri visszaesés, ez a kutatás megcáfolja, hiszen a lekérdezettek közel fele volt a mintában visszaeső. A visszaesők fele pedig már legalább harmadszor ült börtönben.

Fehér Lenke és Parti Katalin úgy fogalmaz a női erőszakos elkövetőkkel kapcsolatban, hogy amikor önállóak, bűncselekményeik hátterében sokszor húzódik meg őket ért erőszak (Fehér, Parti, 2002). Ezt a megállapítást az általam végzett vizsgálat is igazolja, hiszen a 16 önálló elkövető közül 12 fő vált korábban erőszak áldozatává.

A kutatásból az is kiderült, hogy a lekérdezett erőszakos elkövetők közel fele volt visszaeső. 70%-uknak közeli rokona ült már börtönben. A lekérdezettek többsége tehát közvetlenül vagy közvetetten találkozott már a büntető-igazságszolgáltatással. Több mint felük rablásért, harmaduk emberölésért került Kalocsára. Bűncselekményeik 65%-át követték el csoportosan. A rájuk jellemző erőszakos magatartás csak egy részüknél bírt olyan jelentőséggel, hogy az még a büntetés ideje alatt is problémát jelentsen számukra. A börtönben legtöbbjüket a magány és az elkeseredés jellemzi. Ezzel szemben háromnegyedük nagyon pozitívan látja jövőjét. Bár 75%-uknak volt valaha büntudata, ez a szám korántsem jelenti azt, hogy az általuk elkövetett bűncselekményt valóban ennyien bánnák és éreznék miatta a felelősséget. A lekérdezettek több mint fele vált már élete során erőszak áldozatává. Az általuk elszenvedett agresszió sok esetben valóban egyenértékű volt az elkövetett bűncselekménnyel, ám többségüknek a sértett nem egyezett meg az addigi

agresszorral. Igazán elgondolkodtató tény, hogy az életellenes elkövetők (összesen 18 fő) közül ketten érezték súlyosabbnak az ellenük elkövetett erőszakot, míg egy fő ugyankora súlyúnak érezte a két cselekményt. Felmerül a kutatóban a kérdés, hogy ezeknek a nőknek milyen életet kellett élniük a börtönbe való bekerülésük előtt?

Mivel a jogban a nők általi bűnelkövetés nem képez külön kategóriát, csak a kriminológiában, így az őket érintő hazai tudományos kutatások száma igen elenyésző. Saját vizsgálódásaim végeztével azonban úgy gondolom, hogy mindenképp szükség lenne kifejezetten női bűnelkövetőket érintő modern elméletek megalkotására és időről-időre ismétlődő kutatásokra. A kettő pedig egymás nélkül nem működik.

Irodalom

Adler, F. – Mueller, G.O.W. – Laufer, W.S. (2005): *Kriminológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

Berne, E. (2008): *Emberi játszmák*. Budapest, Háttér Kiadó.

Buda Béla (1985): Női szerep – női szocializáció – női identitás. In Koncz Katalin szerk.: *Nők és férfiak. Hiedelmek, tények*. Budapest, Kossuth Kiadó.

Csepeli György (2006): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

Fehér Lenke – Parti Katalin (2002): Nők a börtönben. In *Kriminológiai Tanulmányok*, OKRI. Budapest, 2002. évi 39.

Nagy László Tibor (2010): Agresszió és bűnözés. In Hárdi István szerk.: *Az agresszió világa*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt.

Palasik Mária – Sipos Balázs szerk. (2005): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a XX. századi Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Popper Péter (2007): Bűn és büntudat. In Baktay Zelka et.al.: *Az önmagát kereső ember. Büntudat és feloldozás*. Kaposvár, Saxum Kiadó.

Ranschburg Jenő (2006): *A meghitt erőszak*. Budapest, Saxum Kiadó Bt.

Ranschburg Jenő (1998): *A nő és a férfi*. Budapest, Nemzetközi Tankönyvkiadó.

Raskó Gabriella (1978): *A női bűnözés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Rosta Andrea (2007): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Budapest-Piliscsaba, Loiser Kiadó.

Szabó Lajos (2010): Erőszak a családban és a családvédelem. In Hárdi István szerk.: *Az agresszió világa*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt.

Tamási Erzsébet (2005): *Bűnös áldozatok. A családon belüli erőszak férfi szereplői*. Budapest, BM Kiadó.

Tamási Erzsébet (2006): Nemek és bűnözés. In Gönczöl Katalin et.al. szerk.: *Kriminológia-Szakkriminológia*. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft.

Vigh József et.al. (1973): *Erőszakos bűncselekmények és elkövetők*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Végjegyzet

Ezúton szeretném megköszönni Dr. Tanács Eszter Tímea bv. alezredes Úrnőnek, a Kalocsai Fegyház és Börtön intézetparancsnokának a kutatás engedélyezését, illetve a tanulmány megjelentetéséhez szükséges hozzájárulását.

Köszönöm még Dr. Rosta Andrea és Horváth Delila Mercédesz szociológusoknak, valamint Cselik Beatrix nevelőtisztnek segítőkészségüket, mellyel hozzájárultak a kutatáshoz.

Jegyzetek

- 1 28 éves, 2 gyermeke van, csoportos rablásért és lopásért ül.
- 2 A legsúlyosabbnak ítélt bűncselekmény az életellenes elkövetők esetében egyértelműen az emberölés volt, míg másoknál ez lehetett a rablás, a testi sértés vagy a garázdaság is.
- 3 47 éves, testi sértésért és garázdaságért ül.